

ТИПОЛОГІЯ КОРУПЦІЇ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

КОВАЛЕНКО М. М.

УДК 35.336.711.65

Коваленко М. М. Типологія корупції в банківському секторі

У статті розроблено типологію корупції в банківському секторі, яка аналізується автором за рівнями розповсюдження та формами прояву. За рівнями розповсюдження дана корупція поділяється на макро- та мікрорівень. До корупції макрорівня належать ідейна, резервна, бюджетна, регуляторна та наглядова корупції. На мікрорівні корупція поділяється на кредитно-операційну, легалізаційну та адміністративну. За формами прояву корупція в банківському секторі може складатися з хабарництва, «відкатів», фаворитизму (у тому числі непотизму та кронізму), лобізму.

Ключові слова: корупція, корупційні відносини, типологія, центральний банк, комерційні банки.

Бібл.: 8.

Коваленко Микола Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної політики та менеджменту, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (пр. Московський, 75, Харків, 61050, Україна)

E-mail: kovnn1@rambler.ru

УДК 35.336.711.65

UDC 35.336.711.65

Коваленко Н. Н. Типология коррупции в банковском секторе

В статье разработана типология коррупции в банковском секторе, которая анализируется автором по уровням распространения и формам проявления. По уровням распространения данная коррупция делится на макро- и микроуровень. К коррупции макроуровня относятся идейная, резервная, бюджетная, регуляторная и надзорная коррупции. На микроуровне коррупция делится на кредитно-операционную, легализационную и административную. По формам проявления коррупция в банковском секторе может состоять из взяточничества, «откатов», фаворитизма (в том числе непотизма и кронизма), лоббизма.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные отношения, типология, центральный банк, коммерческие банки.

Библ.: 8.

Коваленко Николай Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической политики и менеджмента, Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (пр. Московский, 75, Харьков, 61050, Украина)

E-mail: kovnn1@rambler.ru

Kovalenko M. M. Typology of Corruption in the Banking Sector

The article develops typology of corruption in the banking sector, which is analysed by the author by levels of distribution and forms of manifestation. By levels of distribution the corruption is divided into macro and micro levels. The macro level corruption are ideological, reserve, budget, regulatory and supervisory corruptions. At micro level the corruption is divided into credit and operational, legalisation and administrative. By forms of manifestation the corruption in the banking sector could consist of bribes, kickbacks, favouritism (including nepotism and cronyism) and lobbying.

Key words: corruption, corruption relations, typology, central bank, commercial banks.

Bibl.: 8.

Kovalenko Mykola M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Policy and Management, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine (pr. Moskovskyy, 75, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: kovnn1@rambler.ru

Розтління корупційними настроями охоплює сьогодні найширші верстви владних структур та економічно активного населення України. Потенційно корупціонером може стати кожен, хто володіє правом (владою) розпоряджатися або користуватися найрізноманітнішими не належними йому ресурсами. Це може бути не тільки державний чиновник або співробітник правоохоронних органів, але й менеджер з продажу, лікар або практично будь-який співробітник банківського сектора. Головною ознакою корупції є використання займаного службового положення для отримання особистої вигоди. Причому вигоди будь-якого роду, навіть не обов'язково пов'язаної з отриманням прямого економічного прибутку (корупційної ренти) [3; 8, с. 51].

Як свідчить зарубіжний досвід, фінансовий сектор, у тому числі й банківський, більш чутливий до корупції, ніж реальний бізнес. На відміну від виробничого капіталу, фінансові активи занадто легко переміщати. Приклади інвесткомпанії Salomon Brothers у 1993 р. (коли фірма дивом врятувалася від краху) і банку Barings в 1990 р. (дива не трапилося, банк збанкрутував) показують, що коруп-

ційна діяльність лише одного нечистоплотного співробітника навіть не найвищого рівня може поставити велику фінансову установу на межу виживання. Останні гучні скандали, пов'язані з корупційними взаємозв'язками банків і державної влади, спрямованими на реалізацію трансформації приватної боргової заборгованості банківських установ у заборгованість держави, усе частіше можна спостерігати навіть у таких країнах, де, за оцінками різних міжнародних установ, корупція майже відсутня – США, певні країни Європейського союзу.

Із самого початку становлення банківського сектора в Україні у 1990-х роках корупція у цій сфері стала масовим явищем. Корупція розквітла і при ненормативній приватизації значної частини державного банківського сектора, і при створенні системи уповноважених банків, яким передавалися в управління бюджетні кошти, і при роботі з внутрішніми позиками та векселями тощо. В умовах інфляції 1991 – 1995 рр. банки отримували колосальні прибутки. Їх співробітництво з чиновництвом було в формі хабарів, але поступово набуло більш «цивілізованих» форм – система «кредит-депозит»

без участі коштів чиновника, пільгові кредити, пільгові рахунки тощо. Особливо небезпечною формою виявилось штучне збанкрутування – банків «Градобанк», «Слов'янський», «Україна» тощо або розкрадання активів банків «Київ», «Надра», «Родовідбанк», «Укргазбанк» та багатьох інших.

Підґрунтям корупційних операцій ставала декретотворчість Уряду та Національного банку в 1992 – 1993 рр., що виявилось одним із факторів поширення корупції в банківському секторі (наприклад, утворення тимчасових фінансових груп тощо). Механізм пограбування держави, комерційних фірм і вкладників дуже простий: банк бере на зберігання або на якісь соціальні програми гроші, які потім розкрадаються, і банк оголошує себе неплатоспроможним. Зрозуміло, без корупції, без співробітництва урядових і банківських чиновників такі масштабні пограбування неможливі. Недосконалість же українського законодавства і корумпованість урядових чиновників і правоохоронних органів допомагають злочинцям уникати відповідальності за свої кримінальні дії [2, с. 132 – 133; 1, с. 38].

Проблема вивчення корупційних відносин у банківському секторі назріла особливо. Як банківську систему порівнюють з кровоносною системою людини, так і корупцію в банківському секторі можна порівняти з її онкологічним захворюванням, котре загрожує усьому соціально-економічному «організму» держави. Проблему корупції в банківському секторі не можна недооцінювати, особливо враховуючи її масштабність. Вона переходить у розряд досить актуальної наукової проблеми, яка не обмежується лише національним рівнем, а приймає свої типові форми, що стають характерними для певних груп країн світу, тобто набуває глобального явища. Протистояти корупції набагато легше лише тоді, коли є ґрунтовна уява про цілісну картину найбільш уживаних в банківському секторі її можливих видів.

Интерес до наукового вивчення корупції виник із самого початку самостійності України і не вщухає й донині. Навпаки, число наукових праць, присвячених питанню корупції, постійно зростає. Проблеми корупційних відносин присвятили свої дослідження чимало вітчизняних науковців, до яких, насамперед, треба зарахувати роботи Л. Аркуші, О. Бандурки, П. Геги, О. Гіди, О. Дмитрової, О. Додурова, В. Журавського, П. Кабанова, Ю. Кальниша, В. Корж, В. Лукомського, М. Мельника, М. Михайльченка, Є. Невмержицького, О. Савчука, О. Терещука, С. Шалгунової, Ф. Шульженко та багатьох інших.

Осмисленню корупції як багатоаспектного явища, притаманного різним сферам життєдіяльності людини, присвячені роботи відомих зарубіжних вчених – К. Абдієва, Г. Аврека, А. Антошкіна, М. Бартошина, А. Бурова, М. Геффіна, Т. Гобса, П. Джерелі, В. Катасонова, В. Комісарова, Н. Кузнецової, С. Молдабаєва, Л. Петтера, С. Роуз-Аккермана, Г. Сатарова, С. Тertiшного.

Спектр наукових досліджень корупційних відносин достатньо широкий і багатогранний. Нам би хотілося сконцентрувати увагу на вивченні корупційних відносин, що мають місце у банківському секторі, як тієї частини економіки, котра відіграє вирішальне значен-

ня для функціонування усіх господарюючих суб'єктів, а отже, суспільства в цілому.

Метою даної статі є розробка типології корупції в банківському секторі.

Синергетичний ефект корупційної системи має негативну спрямованість і проявляється, з одного боку, у готовності до корупційних платежів у більшості економічних суб'єктів, і з іншого боку – спонукує «жертви» відмовитися від опору корупційному тиску. Високою є привабливість «полегшеного» корупцією процесу досягнення мети, коли в корупційні відносини поступово втягується усе суспільство. Але корупція нічого не додає до суспільного продукту. Як підкреслює В. Лопухін, навпаки, нав'язуючи неконкурентоспроможні рішення і висмоктуючи ресурси на саму себе, вона створює перешкоди економічним процесам, гальмує суспільний розвиток [5]. Корупція в Україні не просто з'їдає, а давно поглинула все, що могло б створити опір загрозам майбутньому країни та її народу. А причини негативного впливу корупції на соціально-економічний розвиток очевидні і беззаперечні. По-перше, корупція – це не просто нелегальний податок на бізнес, корупція – це найгірший податок, що підштовхує економіку до непрозорості та неефективності. По-друге, корупція не дозволяє державі реалізовувати будь-які соціально-економічні стратегії [6, с. 44].

Спробуємо провести аналіз корупції в банківському секторі України за допомогою типологічного методу. Як певний методологічний рівень пізнання типологія дає змогу здійснити перехід від найзагальнішого, абстрактного аналізу об'єкта до конкретного дослідження. Тобто головне завдання типології корупції в банківському секторі зводиться до пошуку суттєвих ознак, що визначають внутрішні закони розвитку даного об'єкта вивчення і його закономірні зв'язки з іншими об'єктами зовнішнього середовища. У межах типологічного методу розмежовують такі поняття, як «групування», «класифікація», «типологізація». На відміну від «механічної» процедури групування та «формальної» класифікації типологізація поєднує виділення системо-утворювальних ознак складного явища та встановлення суттєвого зв'язку між ними.

Для розробки типології корупції в банківському секторі більш прийнятною є використання такого засобу, як класифікація, що являє собою умовне розбиття об'єктів на підмножини на основі їх характерних ознак з метою упорядкування і систематизації. Ознака класифікації – це властивість або характеристика корупції в банківському секторі. Кількість значень ознаки класифікації визначається кількістю класифікаційних угруповань, які можуть бути створені при розподілі множини об'єктів за цією ознакою.

Просторову множину корупції в банківському секторі поділимо на незалежні класифікаційні угруповання з використанням таких ознак і відповідних видів корупції:

- ✦ *рівень розповсюдження* – макрорівень, мікрорівень;
- ✦ *форма прояву* – хабарництво, «відкат», фаворитизм (у тому числі непотизм і кронізм), лобізм.

За даною класифікацією охарактеризуємо кожний із видів корупції в банківському секторі.

Так, корупція за рівнями розповсюдження, у свою чергу, можна поділити на певні підвиди:

- ✦ *макрорівень* – ідейна, резервна, бюджетна, регуляторна, наглядова;
- ✦ *мікрорівень* – кредитно-операційна, легалізаційна, адміністративна.

Для операцій корупції макрорівня специфічним є те, що, здійснюючі їх, центральний банк, а також інші державні органи (установи), причетні до функціонування банківського сектора, виступають як особи, що надають корупційну «послугу», тоді як для мікрорівня характерним є те, що корупційну «послугу» надають комерційні банки.

Ідейна корупція є найбільш небезпечною для розвитку банківського сектора в інтересах соціально-економічного розвитку країни. У своїй найбільш небезпечній формі вона з'являється тоді, коли спотворюються саме цілі управління. Так, замість підтримки зайнятості населення та зростання його доходів при одночасному забезпеченні стабільності національної грошової одиниці центральний банк може бути зайнятим лише боротьбою з інфляцією. Тоді як першочергові причини інфляції полягають більше у скороченні національного виробництва, дорожні кредитних ресурсів, перерозподілі інфляції розвинутих країн у бік країн, що опинилися на периферії світової глобалізації, функціонуванні системної корупції в державі, зростанні цін на енергоносії тощо. Даний підвид корупції, як правило, може закріплюватися на законодавчому рівні, коли за законом основною функцією центрального банку стає лише підтримка цінової стабільності в державі, а уряд практично лишається можливостей використовувати можливості банківського сектора для побудови суверенної економіки. У той момент, коли стратегічні цілі банківського регулювання та нагляду замість служіння суспільству, державним інтересам, підмінюються вузькими тактичними завданнями, які ставляться на рівень вищих цінностей та потім починають безкомпромісно досягатися, часто всупереч здоровому глузду, тоді має місце ідейна корупція. Механізм державного регулювання банківського сектора, діяльність котрого ґрунтується на даному підвиді корупції, відрізняється відсутністю співвіднесення адміністративних, економічних, комбінованих заходів із загальнодержавними цілями переходу національної економіки на інноваційно-інвестиційну модель суспільного відтворення.

За таких умов певні нібито радикальні дії центрального банку починають проводитися не заради досягнення стратегічних цілей державного управління, а заради популізму, утворення ілюзій у суспільства, що даний орган намагається проводити якісь конструктивні реформи. Популістські рішення, як правило, прості, безсистемні та орієнтовані на найближчу перспективу без оцінок ризиків і віддалених наслідків. Свідченням існування ідейної корупції можуть виступати такі риси дій центрального банку, як: емісія національних грошей і формування золотовалютних резервів, засновані на використанні ре-

жиму валютного правління; грошово-кредитна політика відірвана від бюджетної політики; у країні довгий період діють височезні процентні ставки, економіка відчуває жорсткий кредитний голод, рівень довгострокового банківського фінансування наближений до нуля; вітчизняний банківський сектор віддається на відкуп іноземному капіталу; відбувається потакання розповсюдженню доларизації економіки тощо. Ідейна корупція знаходиться на стику таких явищ, як некомпетентність і державна зрада.

У будь-якої корупції є той, хто виступає замовником здійснення корупційної «послуги». Це стосується також й ідейної корупції. У її підтримці можуть бути зацікавлені перш за все: країни, що стоять унизу перевернутої піраміди глобальної ієрархії країн світу; світові фінансово-олігархічні клани; наднаціональні регулятори, котрі фактично виступають для багатьох країн органами зовнішнього правління та відстоюють інтереси двох вищевказаних категорій; певні національні сировинні експортери та злочинно-корупційні кола, не зацікавлені у довгостроковій соціально-економічній стабілізації у власній країні.

Розглянемо можливості так званої *резервної корупції*. До неї відносяться корупційні дії, пов'язані із розпорядженнями за формуванням, розміщенням, витрачанням золотовалютного резерву країни. Традиційно маніпулювання золотовалютними резервами належить до вкрай закритої й одночасно корупційної сфери державних фінансів. У певній частині країн дані функції виконує центральний банк під прямим контролем уряду та опосередкованим контролем парламенту, і тоді даний підвид корупції не може набути широких масштабів, а в інших – розпорядження золотовалютними резервами здійснюється виключно центральним банком, що автоматично створює сприятливе середовище для виникнення резервної корупції. Розміщення золотовалютних резервів здійснюється у вигляді відкриття і поповнення депозитних рахунків у зарубіжних банках, а також придбання «фінансових інструментів», що являє собою купівлю різних цінних паперів відповідно до списку, прийнятого Правлінням центрального банку. Ці операції, як правило, здійснюються в умовах строгої секретності, правила розміщення визначаються на переговорах із зарубіжними контрагентами дуже вузьким колом осіб з центрального банку. У країнах із так званою перехідною економікою резервна корупція має пряме відношення до зловживань, пов'язаних з нарощуванням зовнішньої заборгованості сектора державного управління та центрального банку – коли зовнішні державні позики навіть не заходять у країну, а осідають у зарубіжних банках як валютні резерви країни-позикоотримувача, а також, коли помилкові дії центрального банку під час розміщення валютних резервів, що призвели до збитків, покриваються за рахунок нарощування боргів.

Бюджетна корупція походить від державних органів, котрі розпоряджаються бюджетними коштами (уряд, місцеві органи влади, різні державні установи тощо). Без підтримки, а то навіть і нав'язування підвідомчим установам з боку вищих рівнів державного управління її правил, бюджетна корупція не може вільно функціонувати, а

тим більше набути системності та стати провідним чинником побудови ділових взаємозв'язків між державою і банками. Це і є першочерговим чинником віднесення нами бюджетної корупції до макрорівня. «Купівля» банками рішень у розпорядника бюджетних коштів може сприяти банкам збільшити власні прибутки за рахунок розширення як депозитних, так і кредитних операцій, а також операцій, що супроводжують їх, наприклад, видача гарантій тощо. Уже стає майже систематичним, коли банки використовують корупційні дії для того, щоб домогтися розміщення коштів бюджетних установ на відкритих в банку депозитних, розрахункових, карткових, зарплатних та інших рахунках. Або домогтися надання державній установі кредиту під надійне забезпечення та/або з високими відсотками. Крім цього, банки дуже часто практикують виступати гарантами за різними угодами з участю державних установ, отримуючи за це чималі комісійні доходи. Особливо бюджетна корупція проявляється в період банківських криз, коли банки впритул наближаються до свого краху і уряд та банкіри починають домовлятися про отримання державної допомоги за рахунок коштів платників податків. Банки, котрі найбільш схильні до певних «компромисів» або «напрацювали» міцний механізм впливу, отримують її.

До бюджетної корупції ми відносимо корупційну діяльність банків, яка може бути пов'язана не тільки з бізнесом і примноженням капіталу, але також із політикою. Багато банкірів дають хабарі для того, щоб самим потрапити в парламент та лобювати прийняття необхідних для їх бізнесу рішень, отримати депутатську недоторканність. Часто-густо банківські установи фінансують окремих політиків і політичні партії, щоб просунути в парламент та інші державні органи підконтрольних їм людей.

Регуляторна корупція походить від центрального банку і передбачає «продаж» свого позитивного рішення на здійснення активних операцій (кредитних вкладень) комерційному банку. Іноді рішення такого роду для комерційного банку є життєво важливими, оскільки без цих кредитів банк стає банкрутом. У разі позитивного рішення відносно видачі кредиту, після його отримання, комерційний банк може зробити «відкат» на користь того керівника центрального банку, який надав «послугу». Одержувачами «винагороди» виступають, як правило, керівники центрального банку та його структурних підрозділів. До регуляторної корупції відносяться також корупційні афери за участю центрального банку, які базуються на продажу «інсайдерської» інформації. Наприклад, інформації про те, що готується інтервенція центрального банку на валютному ринку та певну зміну валютного курсу грошової одиниці. Банки, що діють на такому ринку, маючи таку інформацію, можуть отримувати чималі прибутки на подібного роду інформації.

Наглядова корупція походить від центрального банку чи окремого органу, відповідального за здійснення банківського нагляду. Винагорода отримується за прийняття чи неприйняття рішення наглядовим органом по відношенню до комерційного банку – це рішення, котрі випливають із результатів здійснення вступного, ви-

їзного та безвиїзного нагляду за тим чи іншим банком. Наприклад, найбільш негативним для комерційного банку є рішення про призупинення діяльності банку та відкликання ліцензії (ліцензій).

Така корупція є достатньо розповсюдженою у банківському світі. Орган банківського нагляду в змозі досить оперативно відслідковувати ситуацію у комерційних банках, ризики, пов'язані з їх діяльністю. Дрібні зловживання комерційні банки можуть здійснювати без «узгодження» з наглядовим органом, усе залежить від рівня компетентності фахівців нагляду. А ось великі, систематичні протиправні операції, що заборонені нормативно-правовими актами банківського нагляду, комерційні банки приховати від органу банківського нагляду просто неспроможні. На цьому підґрунті й виникає змова між наглядовим органом і комерційним банком. Тому багато видів корупції мікрорівня співіснують з наглядовою корупцією.

Наприклад, часто-густо розкрадання банківських активів не може обійтися без супроводу цього процесу з боку банківського нагляду. Це коли власниками та/або топ-менеджментом банку за допомогою різних схем виводяться банківські активи з їх подальшим привласненням. Розкрадання банківських активів може бути одномоментним або розтягнутим у часі (регулярним). Якщо подібного роду махінації проводяться регулярно, то не помітити цього для органу банківського нагляду просто неможливо [4].

Наступним видом корупції в банківському секторі за рівнем розповсюдження є корупція *мікрорівня*, при якій корупційні «послуги» надаються комерційними банками. Даний вид корупції ми поділяємо на три підвиди – кредитно-операційна, легалізаційна та адміністративна.

Кредитно-операційна корупція ґрунтується на відношеннях між співробітником банку будь-якого рівня і клієнтом під час ухвалення рішень відносно видачі кредиту та поточних питань обслуговування (наприклад, попередження клієнта про отримання вимоги накладати арешт на його рахунок з боку правоохоронних органів та його термінове обнуління, тощо). Подібні дії, що ідуть всупереч інтересів банку, які можуть призвести до фінансових втрат, виникнення претензій з боку регулюючих, правоохоронних і судових органів, передбачають винагороду співробітника (співробітників) банку з боку клієнта.

Легалізаційна корупція передбачає участь комерційного банку в операціях, пов'язаних з легалізацією («відмиванням») «брудних» грошей і «конвертуванням» безготівкових коштів у готівкову форму.

Клієнтами, які отримують корупційну «послугу» з легалізації «брудних» грошей, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Легалізуватися можуть гроші, отримані незаконним шляхом, державних чиновників, керівників і членів організованих злочинних угруповань, самих банкірів. Під легалізацією розуміється, перш за все, «закачування» у комерційні банки готівкових грошей, отриманих у вигляді хабарів, виторгу від торгівлі наркотиками, інших видів злочинної діяльності. Під час проведення легалізації «брудних» грошей банки часто

взаємодіють з небанківськими структурами. Зокрема, гроші від організованих злочинних угруповань «закачуються» у банки, попередньо проходячи через фірми у сфері роздрібною торгівлі, казино, ресторани та інші комерційні організації, які більшу частину свого бізнесу здійснюють за допомогою готівки. До цього ж, через банки за кордон (перш за все до офшорів) за допомогою різних схем можуть виводитися безготівкові кошти комерційних структур, які ухиляються від сплати податків. Це теж вважається легалізацією грошей. Легалізація може поєднуватися також з розкраданням банківських активів, що представляє собою виведення коштів банку за межі країни на рахунки офшорних фірм.

«Конвертування» безготівкових коштів у готівкову форму само по собі не є протизаконною операцією для комерційного банку. Однак у відповідності до нормативних документів центрального банку, особливо для юридичних осіб, встановлюється певний порядок і ліміти видачі готівкових коштів. Банки можуть йти на порушення цих нормативних документів, особливо якщо мова йде про масштабні операції переведення безготівкових коштів у готівку.

Як правило, дані операції проводяться за участю «конвертаційного центру», до складу якого входять реально існуючі підприємства, на рахунки котрих перераховуються безготівкові кошти за фіктивно виконані роботи чи послуги. У банківських установах з рахунків даних підприємств знімаються вже готівкові кошти, які передаються замовникам за винятком відсотку за «конвертування», частина котрого може йти банківським співробітникам. Злочинці, а також усі, хто займається бізнесом у тіньовому секторі економіки, повинні мати готівку для оплати контрабандного товару, для роздавання хабарів, зарплати співробітників «у конвертах», оплати праці нелегальних іммігрантів, особисті потреби тощо.

Адміністративна корупція. До цього підвиду корупції можна віднести всі корупційні зловживання у сферах: будівництва та ремонту банківських приміщень, оренди, купівлі техніки (комп'ютерної, охоронної, касової, офісної, побутової, транспортних засобів), купівлі меблі; продажу заставного майна; працевлаштування (торгівля банківськими посадами); купівлі послуг (рекламних, зв'язку, охоронних) тощо. Особливо великого розповсюдження адміністративна корупція може набувати серед державних банків, хоча і приватні банки (перш за все великі, системні банки) стовідсоткового імунітету від цієї хвороби не мають. Звичайно, крім комерційних банків, адміністративна корупція притаманна і для центрального банку, але в силу того, що більша питома вага від загального розміру адміністративної корупції банківського сектора належить саме комерційним банкам, цей підвид корупції ми віднесли до мікрорівня.

Головним видом корупції за формою прояву є *хабарництво*. Хабар може бути даний за певні конкретні дії чи бездіяльність у вигляді: хабара-підкупу (дається до вчинення дії); хабара-подяки (дається після вчинення дії); систематичних винагород. Предмет хабара – це будь-які матеріальні чи віртуальні цінності, послуги, комерційні вигоди, які банківський службовець отримав

за виконання своїх службових обов'язків шляхом вчинення дій/бездіяльності в інтересах хабародавця. Хабар завжди передається під час відсутності очевидців, більше того, його учасники – хабароодержувач / хабародавець – зацікавлені в його приховуванні. Усі учасники хабара несуть кримінальну відповідальність, а тому вони не дають правдивих свідчень, як правило, вступають у змову.

«Відкат» є одним із найрозповсюдженіших способів використання службового становища в корисливих особистих цілях. У банківському секторі питання «відкату» виникає достатньо часто. Сутність його полягає в тому, що клієнт банку, отримуючи від нього чи надаючи банку певну послугу, має заплатити визначену суму (відсоток від загальної суми) співробітнику банку за можливість її проведення. Наприклад, під час складання угоди щодо видачі кредиту за вигідними для позичальника умовами співробітник банку може домовитися з клієнтом про отримання ним певного відсотку від обсягу кредиту. Або, навпаки, коли співробітник банку звертається до сторонньої фірми з пропозицією купити її роботи чи послуги, але з умовою, що вона має зробити «відкат» у встановленому розмірі та формі. Звичайно втрати від даного виду корупції відносяться на недоотриманні доходи чи додаткові невинправдані витрати банку.

У той самий час хабар і «відкат» можуть переплітатися між собою. Так, винагорода банківського співробітника може здійснюватися в два етапи: у вигляді хабара (авансовий платіж – до ухвалення рішення видати кредит) та «відкату» (остаточний платіж – після видачі кредиту).

Фаворитизм представляє собою надання послуг або ресурсів родичам, знайомим, або тим, хто належить до певної партії, національності банківських співробітників, що негативно впливає на якість банківської діяльності і призводить до неефективного розподілу ресурсів серед тих, хто має особливі домагання щодо посади співробітника центрального чи комерційного банку. Окремими підвидами фаворитизму є непотизм та кронізм.

Сутність *непотизму* полягає в тому, що організується така система владних відносин, в основі якої лежить спорідненість. Непотизм має дуже негативні наслідки для розвитку банківського сектора. Особливо неприпустимими є випадки, коли найвищі посади центрального банку займають особи, найближчі родичі яких є власниками або членами правління комерційного(их) банків. *Кронізм* характеризується тим, що система владних відносин спирається на близьких друзів, що отримало цілком український синонім – кумівство.

Фаворитизм призводить до утворення односторонніх переваг, порушення однакових умов конкуренції або доступу до державних ресурсів і послуг. Під дахом фаворитизму в банківському секторі формуються монополні або домінуючі групи (клани), що забезпечують вигідні для себе умови на шкоду інтересів держави та конкурентів.

Як зазначає О. П. Савчук із співавторами, можливість ухвалювати передбачені посадою рішення (здійснювати їх) у інтересах родини чи певного сімейно-товариського клану – це механізм необґрунтованого зба-

гачення, набагато вигідніший і безпечніший, ніж отримання хабара за загальне заступництво або потурання. В умовах існуючої терпимості до цього з боку суспільства ефективність державного управління державними ресурсами безальтернативно низька. Будь-які обсяги усіх видів ресурсів у цьому випадку розкрадатимуться або витратимуться за нецільовим призначенням на користь розпорядників цих ресурсів [7, с. 33 – 34]. Таким чином, фаворитизм є особливо загрозливим видом корупції для ефективної діяльності центрального банку та будь-яких видів державних комерційних банків.

Зрощення банківського бізнесу з владою з метою добитися від неї вигідних для нього рішень представляє собою такий вид корупції, як *лобізм*. Лобізм проявляється у тому, що чиновники різних державних установ можуть входити, як правило за винагороду, до складу членів Спостережних рад, Ради директорів недержавних комерційних банків, у зв'язку з чим відбувається фактичне зрощення держави і бізнесу. Даний вид корупції є фактично легалізованою практикою у багатьох країнах з перехідною економікою, що фактично легалізує постійний конфлікт особистих і державних інтересів. Нерідко банки стикаються з формою нав'язуваного лобізму, утворення так званої «дауху», коли чиновник змушує банк скористатися псевдопослугами із захисту їхніх інтересів від законного і незаконного втручання з боку наглядових органів, добросовісних і недобросовісних дій з боку конкурентів, а також від різних форм здирства з боку різних структур. Лобізм, як процес зрощення державної влади з бізнесом, сприяє створенню нових, глибоко законспірованих корупційних технологій.

ВИСНОВКИ

Зроблена нами спроба розробити типологію корупції в банківському секторі дозволяє подивитися на корупційні відносини, пов'язані з банками, як цілісну систему взаємозв'язків, виявити повний перелік потенційних замовників і надавачів корупційних «послуг», більш досконало зрозуміти мотиви виникнення корупційних відносин у банківському середовищі. Запропонована методика може стати певним каркасом подальшого, більш досконалого, вивчення корупції в банківському секторі та чергового «нанизування» на нього нових ознак, видів і підвидів корупції. А головне, дана типологія надає можливість по-новому подивитися на проблему вдосконалення механізму державного регулювання банківського сектора на засадах протистояння виникненню корупційних відносин, виробітку комплексу заходів ефективного попередження корупції в банківському секторі як соціально небезпечного багатоаспектного явища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дмитрова О.** Підходи до оцінювання рівня залучення банків до корупційних діянь [Текст] / О. Дмитрова, К. Гончарова // Вісник НБУ. – 2012. – № 8. – С.34 – 38.
2. **Журавський В. С.** Корупція в Україні – не політика : монографія [Текст] / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко – К.: Фенікс, 2007. – 408 с.

3. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07 квітня 2011 року № 3206-VI [Електронний ресурс] : Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

4. **Катасонов В.** Коррупция в банковском секторе, или банковский коррупционный капитализм. Часть 2 [Электронный ресурс] : Официальный сайт Русского экономического общества им. С. Ф. Шарапова – Режим доступа : http://reosh.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=301&catid=1&Itemid=7&sno=0&stext

5. **Лопухин В. Ю.** Проблемы модернизации и перехода к инновационной экономике [Электронный ресурс] / В. Ю. Лопухин // Евразийский международный научно-аналитический журнал «Проблемы современной экономики». – 2010. – № 4(36). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3329>

6. **Невмержицький Є. В.** Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія [Текст] / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

7. **Савчук О. П.** Корупція: багатоаспектність явища : навчальний посібник [Текст] / О. П. Савчук, В. Л. Бабич, В. А. Бабич. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 68 с.

8. **Шевчук В. О.** Корупція і/або розвиток? [Текст] / В. О. Шевчук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2005. – № 702. – С. 47 – 54.